

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Комарницької Тамари Костянтинівни

«Мова масової культури в Японії: сутність і тенденції розвитку»

(Київ, 2026. – 639 с.),

подану до спеціалізованої вченої ради Д 26.001.19

у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка

на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

за спеціальністю 10.02.13 – мови народів Азії, Африки, аборигенних народів

Америки та Австралії

Масова культура, безперечно, є своєрідним маркером сучасності, і не буде перебільшенням стверджувати, що з цим феноменом щодня стикається практично все населення Землі. Тому не дивно, що в межах філософських і культурологічних студій вона вже не одне десятиліття залишається об'єктом наукових досліджень. До вітчизняних праць, присвячених філософським аспектам масової культури, належать, зокрема, дисертаційні дослідження А. О. Бойка, А. І. Данилюк, Ж. З. Денисюк, Н. Є. Доній, Ю. М. Новиченко, Ю. А. Реви та інших науковців. Однак досі ніхто з дослідників не звертав окремої уваги на мовну складову цього феномена, не намагався описати мову масової культури як самостійне лінгвальне утворення та не здійснював її порівняльного аналізу з літературною мовою.

Якщо ж говорити про масову культуру Японії, то вона, безперечно, є феноменом глобального масштабу та має прихильників серед представників найрізноманітніших соціальних груп. Саме тому специфіка функціонування мови у цій сфері заслуговує на те, щоб стати об'єктом окремого наукового дослідження. Водночас у відомих сходознавчих розвідках науковці країн Далекого Сходу — японські дослідники М. Йошіда, К. Намба, К. Тоба, Ш. Цурумі, Т. Йошімото, Ю. Араї, корейські науковці Чі Кім Чонг, Кім Кванг Лім, Джонгме Ан, а також китайські дослідники Х. Зуо та Т. Ван — зосереджуються

переважно на культурологічних аспектах проблематики, залишаючи поза увагою мовний компонент японської масової культури.

Між тим, як переконливо доводить у своєму дослідженні Т. К. Комарницька, вербальна складова масовокультурної продукції здатна формувати так звану «мовну моду», яка згодом може впливати на узус, а відтак — і на літературний стандарт. Те, що мова масової культури Японії відрізняється від літературної японської мови, дисертантка демонструє на підставі результатів власних квантитативних досліджень. Вони дали змогу наочно показати зміщення пропорцій між типологічними шарами лексики, а також між повними й неповними реченнями порівняно з літературною мовою. Крім того, результати опитування носіїв японської мови дозволили дослідниці довести, що вони не сприймають мову масової культури як різновид літературної японської мови. Отже, ключовою перевагою рецензованої роботи є глибоке осмислення процесів, що відбуваються в сучасній японській мові під впливом масової культури, а також прогнозування їхнього впливу на мовну свідомість носіїв японської мови та можливі майбутні зміни мовних норм

Вступ до роботи має традиційну структуру: у ньому зазначено актуальність дослідження, його теоретичну цінність і практичне значення; сформульовану мету й завдання; вказано об'єкт і предмет дослідження, робочу гіпотезу й положення, що винесені на захист; описано методи дослідження; визначено наукову новизну тощо. Також у вступі подано інформацію про апробацію роботи і публікації загальною кількістю 46 наукових праць. Дещо бракує детальності опису матеріалу дослідження: з одного боку, наведено доволі широкий перелік масово-культурної продукції Японії з мовною складовою (модні журнали, поп-пісні, манга, аніме, серіали, художні фільми, реклама, телешоу), однак, з іншого боку, для більшої наочності переконливості фактичного матеріалу варто було б навести загальну кількість сторінок, на яких міститься матеріал письмових жанрів масової культури (модні журнали, манга); також не для всіх зазначених матеріалів наведено роки їхнього випуску (виходу

в ефір), що теж не сприяє баченню повної картини використаного матеріалу дослідження.

У першому розділі «Проблема визначення сутності й рамок мови масової культури» дисертантка робить детальний огляд теоретичних праць, присвячених проблемі масової культури, та здійснює спробу екстраполювати висновки філософської доктрини щодо сутності й характеристик масової культури на мовну площину. Такий міждисциплінарний підхід є доволі цікавим і фактично дозволяє розглядати мову масової культури як не лише лінгвальне, а й культурне явище. Між тим особливу увагу привертає проблема номінації поняття мови масової культури в японській мові, де, як указує дисертантка, співіснують терміни 大衆文化 (тайшюу-бунка), マスカルチャー (масукаручя), ポピュラーカルチャー (попюраа-каручя), ポップカルチャー (поппу-каручя), サブカルチャー (сабу-каручя), деякі з яких є запозиченими, однак у японській доктрині набувають нового значення (підрозділ 1.1.2). У зв'язку з цим виникає питання: наскільки теоретично обґрунтованим є вибір терміна 大衆文化言葉 (тайшюу-бунка-котоба) для номінації мови масової культури (підрозділ 1.1.3, с. 70)? Чому дисертантка не розглядає запозичені терміни як більш вдалі варіанти для номінації?

До безперечних переваг теоретичного обґрунтування проблеми, поданого у першому розділі, можна віднести міркування про японський поп-культурний феномен «кавай», відомий на сьогодні далеко за межами Японії, та його вираження на мовному рівні (підрозділ 1.2.4). Можливо, окремий інтерес становило б розкриття історії трансформації цього поняття в культурі.

У другому розділі дисертаційної роботи «Специфіка мови різних жанрів японської масової культури» Т. К. Комарницька характеризує мовні особливості досліджуваних масовокультурних жанрів у взаємозв'язку з типовими позамовними рисами кожного з них. Такий підхід видається оригінальним і цілком виправданим, оскільки органічно вписується в наскрізну концепцію дослідження, що ґрунтується на ідеї синергії масової культури

Японії та її мови, а також взаємозв'язку вербального і позамовного компонентів масовокультурного продукту.

Окремий інтерес становить залучення українськомовного матеріалу, зіставлення якого з основним японськомовним корпусом дозволяє дослідниці простежити динаміку мовних змін у сфері масової культури на різних континентах та виявити певні спільні тенденції. Мовні зміни в аналізованих японських масовокультурних жанрах розглядаються насамперед крізь призму їхнього відхилення від літературного стандарту, що фактично підтверджує висунуту дослідницею гіпотезу про мову масової культури як новітній субстандарт, а також окреслює коло проблем і міркувань, які стають предметом подальшого аналізу в наступному розділі.

Виокремлені особливості мови японських модних журналів, популярних пісень, друкованої та телевізійної реклами, коміксів манґа, а також ігрового й розважального сегментів телебачення дають підстави розглядати їх як характерні ознаки мови японської масової культури загалом.

У зв'язку з цим виникає запитання щодо ступеня диференціації мовних особливостей окремих жанрів японської масової культури. Наскільки суттєвими є відмінності між їхніми мовними характеристиками? Чи справді всі розглянуті жанри послуговуються переважно однаковими мовними засобами, незважаючи на відмінності між усною та письмовою формами мовлення, а також на різну питому вагу візуального компонента в їхній структурі?

Найбільший за обсягом **третій розділ** «Мова масової культури Японії як альтернативна система: сутність і тенденції розвитку на різних мовних рівнях» присвячено послідовному опису особливостей мови, яка функціонує в окреслених у попередньому розділі жанрах масової культури Японії. Спираючись на системно-структурний аспект, дисертантка, однак, бере його не стільки за основу свого дослідження, скільки за, так би мовити, каркас, який дозволяє їй упорядкувати численні відхилення від літературного стандарту японської мови за мовними рівнями, щоб наочніше представити її розуміння мови масової культури Японії як окремого субстандарту. Отже, у цьому розділі

можемо говорити не стільки про системно-структурний підхід Ф. де Соссюра, скільки про авторську концепцію дослідження новітнього лінгвального феномена мови масової культури Японії, яка ґрунтується на аксіологічному підході, що неначе «нанизаний» на розуміння мови як структури. Аксіологічний ракурс дійсно вбачається центральним у дослідженні. Авторка переконливо доводить, що субстандартна сутність досліджуваного явища безпосередньо віддзеркалює ціннісний зсув, що відбувається в японському соціумі під впливом глобалізаційних процесів. У розділі дисертантка обґрунтовує, що масово-культурні жанри стають майданчиком для легітимізації нових етичних констант, які фіксуються на рівні специфічних мовних одиниць, і простежує, як мовна свідомість реципієнтів реагує на деконструкцію традиційних японських цінностей, що виявляється у зростанні експресивності, надмірному залученні іншомовних елементів та відмові від нормативних моделей ввічливості. Дослідниця влучно акцентує на тому, що аксіологічна маркованість лінгвальних інновацій у маскульті свідчить про зміну культурної парадигми – перехід від колективістських орієнтирів до індивідуалістичного самовираження.

Мовні інновації (девіації?), нерозривно пов'язані з аксіологічним виміром та прагматичними настановами мови масової культури Японії, дисертантка спостерігає на всіх мовних рівнях. Так, на фонетичному рівні, як доводиться у роботі, мова масової культури Японії характеризується нестандартним подовженням голосних, нестандартною редуцією голосних, просодичним скороченням голосних, нестандартним подвоєнням приголосних, емпатичною назалізацією та прикінцевим твердим приступом (підрозділ 3.1). Відзначені дослідницею фонетичні явища яскраво демонструють глибину мовних зрушень у японській мові, яка оформлює масово-культурну продукцію, адже відомо, що саме фонетика є найбільш консервативним шаром мови. Особливий інтерес представляють приклади відтворення нестандартних фонетичних феноменів графічними засобами у письмових жанрах масової культури, зокрема, коміксах манґа (с. 198, 199, 200, 212, і особливо с. 219, 220), орфографія деяких із яких є настільки екзотичною, що мимоволі виникає питання, яким чином мовці

озвучать написане, якщо читатимуть його вголос. У зв'язку з цим виникає питання, чи не знаходила дисертантка якісь аудіозаписи з подібним змістом, оскільки подекуди доволі складно уявити собі, як звучить такий нестандартний графічний запис.

У підрозділі 3.2. «Лексична система мови масової культури Японії: відхилення від стандарту і зміщення пропорцій у словниковому складі» дослідниця встановлює співвідношення типологічних шарів лексики канго, ваго, гайрайго та мішаних лексичних одиниць у різних жанрах масової культури Японії, а також демонструє масштабність залучення різнорідної субстандартної лексики в мову японської масової культури. На основі переконливої кількості прикладів (більшість із яких винесена в Додаток В) простежено тенденцію до вульгаризації, примітивізації та водночас інтернаціоналізації лексичного складу мови масової культури Японії. Безперечно заслуговує на увагу авторська класифікація лексичних англізмів гайрайго в мові японської масової культури у їхньому співвіднесенні з екстралінгвістичними, власне культурними процесами, динаміка яких простежена у підрозділі 3.2.2.

Підрозділи 3.3 і 3.4 присвячені граматичній стороні лінгвального феномена мови масової культури Японії. Дослідниця, зокрема, звертає увагу на явища морфологічної гібридизації й редукції, а також на суттєво більшу порівняно з літературним стандартом частку неповних речень у типовому масово-культурному тексті, що продемонстровано, зокрема, за допомогою квантитативних методик. Якщо переходити до дискусійної частини, то насамперед в око впадає недостатньо переконлива кількість японських респондентів, що взяли участь в авторському опитуванні стосовно сприйняття носіями мови різних особливостей мови масової культури Японії (підрозділ 3.2.3.2; підрозділ 3.4.2). Звісно, згідно з поясненнями до проведеного опитування, наведеними у тексті дисертаційної роботи, видно, що дослідниця намагалася зробити максимально об'єктивний зріз громадської думки, опитавши однакову кількість респондентів у різних вікових групах від 20 до 69 років, порівну чоловіків і жінок, однак кількість учасників опитування

становить лише 100 осіб із лише трьох міст у трьох префектурах Японії, що, на жаль, зменшує рівень достовірності отриманих результатів. Також у підрозділі 3.3.2.2, де описано новітню ненормативну тенденцію до творення усіченої форми потенціалісу японських дієслів «ранукі-котоба» у мові масової культури Японії, хотілося би бачити ширше коло прикладів не лише з манги, а й із усних масово-культурних жанрів.

У **висновках** підсумовано основні результати дослідження, що впливають з основного тексту роботи. Висновки мають достатній рівень наукового узагальнення і відображають доведення авторської гіпотези, висунутої у вступі.

Відомо, що особливістю японської мови протягом усієї історії її існування була відмінність усного (話し言葉, ханаші-котоба) і письмового (書き言葉, какі-котоба) варіантів мови; при цьому певні відхилення від літературного стандарту допускалися лише для усного різновиду японської мови. Відповідно, описуючи мову масової культури Японії як новітній субстандарт, Т. К. Комарницька зачіпає актуальну тему можливого конвергентного процесу максимального за весь історичний розвиток японської мови зближення усної та писемної мови, оскільки письмові жанри японської масової культури фіксують редуковані форми, притаманні неформальному розмовному мовленню, а також за допомогою орфографічних засобів відтворюють на письмі фонетичні девіації, типові для усної форми мови масової культури. Численні девіації від літературного стандарту на всіх мовних рівнях мови масової культури Японії, які спостерігає й описує дисертантка, цілком можливо, окреслюють тенденцію до формування абсолютно нового літературного стандарту і майбутньої конвергенції нормативної японської мови та субстандарту, а, отже, міркування й висновки Т. К. Комарницької є надзвичайно цінними для японознавчої науки з погляду визначення векторів майбутньої трансформації мовної норми. Дисертантка переконливо обґрунтовує, що зафіксовані в межах масово-культурних жанрів девіації не є маргінальними чи тимчасовими явищами, а субстандартна сутність мови маскульту має високу здатність до дифузії в

загальнолітературний стандарт. Аналізуючи динаміку змін на всіх мовних рівнях, авторка висуває валідну гіпотезу про майбутню легітимізацію низки субстандартних одиниць, що сьогодні сприймаються як ненормативні. У роботі простежено, як мовна свідомість реципієнтів під впливом інтенсивного медіаспоживання поступово стирає межі між традиційним еталоном та інноваційними формами, що в перспективі призведе до деконструкції чинної системи літературної норми. Такий прогностичний потенціал дослідження дозволяє глибше зрозуміти еволюційні механізми японської мови в умовах глобального інформаційного суспільства.

Наукова новизна результатів, викладених у роботі, підтверджується оригінальністю авторських висновків щодо незворотності впливу масового субстандарту на мовну систему. Висновки дисертантки є логічними, ґрунтовними та базуються на переконливій доказовій базі. Масштабний список використаних джерел (618 позицій) та наведений у Додатку В багатий ілюстративний матеріал (с. 472-629) підтверджують ґрунтовність проведеного дослідження, і висловлені вище міркування та побажання не применшують його загальної високої оцінки.

Реферат повністю відображає основні положення дисертаційної роботи і є стислим її викладом.

Загалом можна стверджувати, що дисертаційна робота Комарницької Тамари Костянтинівни «Мова масової культури Японії: сутність і тенденції розвитку» відповідає всім вимогам до праць такого типу, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.13 – мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії.

Доктор філологічних наук, професор,
проректор із науково-педагогічної роботи
та стратегічного розвитку
Київського національного університету
будівництва і архітектури

Підпис

І. Семеніст

завіряє

Начальник ВК

Л. Кучай

КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 390/н.к.
« 02 » / 06 2016 р.

Іван СЕМЕНІСТ

Підпис *І.В. Семеніст*
расфрешу

проректор
Головчук О.О.